

КРЫТЫЧНАЕ МЫСЛЕННЕ ЯК ПСИХОЛАГА- ПЕДАГАГІЧНАЯ ПРАБЛЕМА

Праблема крытычнага мыслення з'яўляецца адной з асноўных праблем сучаснай адукацыі. Значнасць крытычнага мыслення выцякае з фундаментальнай трансфармацыі грамадства ў XXI стагоддзі. Гэта звязана з пачаўшымся ў сярэдзіне XX стагоддзя ўваходам перадавых краін у новае – інфармацыйнае грамадства. Фундаментальнымі асаблівасцямі дадзенага грамадства з'яўляюцца наступныя змены: інфармацыя не проста памнажаецца па аб'ёму ці ўскладняецца, але пры гэтым хутка становіцца устарэлай, ідзі пастаянна пераправяраюцца і пераасэнсоўваюцца. Галоўным “капіталам” выступае не сама інфармацыя, а здольнасць да яе эфектыўнага засваення, перапрацоўкі і стварэння. Інфармацыйнае грамадства прадугледжвае ўдасканаленне не толькі тэхнікі ці тэхналогіі, але і самага чалавека, перш за ўсё, яго мыслення.

Сістэма адукацыі на сучасным этапе рыхтуе навучэнцаў ў такой дынаміцы змяненняў, што развіццё крытычнага мыслення павінна з'явіцца адной з базавых форм падрыхтоўкі да паспяховай жыццядзейнасці ў інфармацыйным і постінфармацыйным грамадстве.

Праблема развіцця мыслення ў адукацыйным працэсе звязваецца з пытаннямі актывізацыі пазнавальнай дзейнасці (Е.С. Заір-Бек, І.А. Зімняя, А.Н. Ксенафонтова, Г.І. Шчукіна), арыентацыямі на творчае мысленне (Л.А. Грыгаровіч, Г. Ліндсэй, Р.Ф. Томпсан, П.Ф. Філіпаў, К.С. Халл), фарміраваннем альтэрнатыўнага мыслення (В.І. Загвязінскі, В.В. Краеўскі), фарміраваннем даследчай культуры асобы (Т.Е. Клімава, В.У. Протчанка, В.А. Сласценін).

У філасофіі “мысленне – актыўны працэс адлюстравання аб'ектыўнага свету ў паняццях, тэорыях і г.д., звязаны з рашэннем тых ці іншых задач, з абагульненнем і спосабамі апасродкаванага пазнання рэчаіснасці. Вынікам працэсу мыслення з'яўляецца тая ці іншая думка, якая фіксуецца ў мове” [6, с.295].

У псіхалогіі раскрыццё сутнасці мыслення непасрэдна звязана з вывучэннем пазнання (Н.В. Бардоўская, Л.С. Выгоцкі, П.Я. Гальперын, А.А. Рэан, А.Г. Маклакоў, С.Л. Рубінштэйн, Ж. Піажэ і інш.). Мысленне – “працэс пазнавальнай дзейнасці індывіда, які характарызуецца абагуленым і апасродкаваным адлюстраваннем рэчаіснасці” [4, с. 191]. Як бачна з азначэння, мысленне непасрэдна звязана з пазнавальнай дзейнасцю, якая разумеецца як адзінства пачуццёвага ўспрымання, тэарэтычнага мыслення і практычнай дзейнасці. Дадзены факт з'яўляецца важным, калі развіццё крытычнага мыслення ажыццяўляецца ў вучэбна-пазнавальнай дзейнасці.

Этымалагічны аналіз катэгорыі “крытычнае мысленне” цесна звязаны з паняццем “крытыка”, якое ў “Слоўніку замежных слоў і выразаў” азначаецца як “мастацтва разбіраць, судзіць, спосаб духоўнай дзейнасці, асноўная задача якога

зключаецца ў тым, каб даць цэласную ацэнку” [5, с. 67]. Такім чынам, крытычнае мысленне – гэта мысленне, якое ўтрымлівае крытыку, здольнае да крытыкі.

Сучасныя ўяўленні пра крытычнае мысленне заснаваны на даследаваннях ў розных галінах навук: псіхалогіі, логіцы, філасофіі, таму ў педагогіцы нельга пазбегнуць падыходаў, занятых з розных дысцыплін. Наш пункт погляду супадае з меркаваннем Р. Пауля, які лічыць, што “замест таго, каб асобна працаваць з кожным азначэннем крытычнага мыслення, лепш мець на ўвезе кола азначэнняў. Зрабіць гэта неабходна па двум прычынам: каб захаваць разуменне розных аспектаў крытычнага мыслення і пазбегнуць абмежаванасці, выкліканай канкрэтным прыкладам” [2]. Мы паспрабуем адлюстравіць такое “полідысцыплінарнае” бачанне дадзенай праблемы.

Праблема крытычнага мыслення як складанага і шматграннага феномена заўсёды выклікала цікавасць у прадстаўнікоў розных навук, якія займаліся вывучэннем чалавека. Ужо ў працах старажытнагрэчаскіх філосафаў (Арыстоцель, Геракліт, Дэмакрыт, Сакрат) утрымліваюцца асобныя апісанні, якія характарызуюць дзейнасць крытычнай асобы і апісваюць працэс пазнання ёю акаляючага свету. Прапанаваны Сакратам метады дасягнення ісціны шляхам гутаркі, у ходзе якой апанент паслядоўнымі пытаннямі выкрываў супярэчнасці, садзейнічаў развіццю крытычных адносін да дагматычных сцвярджэнняў.

Намаганні псіхолагаў А. Біне, В. Штэрна, П.П. Блонскага, Дж. Дзьюі, у гістарычным плане садзейнічалі паступоваму вычляненню крытычнага мыслення ў самастойную праблему.

Эксперыментальнае даследаванне крытычнага мыслення за мяжой было пачата ў канцы XIX стагоддзя А. Біне, які выкарыстаў для выяўлення крытычнасці дзяцей тэсты з абсурднымі выразамі. Праблему крытычнага мыслення ў агульнапсіхалагічным плане закраналі Ж. Піажэ і В. Штэрн, якія ставілі пытанне пра генэзіс крытычнага мыслення, развіццё якога звязвалася з нараджэннем дзіцяці, паступовым вызваленнем яго ад эгацэнтрызма; здольнасць да крытычнага мыслення яны лічылі важнейшай складаючай разумовай адоранасці, якая забяспечвае вышэйшую ступень разумення ў працэсе пазнання.

С пачатку XX стагоддзя даследаванні крытычнага мыслення за мяжой бесперапынна развіваюцца, адзін падыход змяняе другі. У развіцці праблемы крытычнага мыслення замежнымі даследчыкамі прасочваецца тры этапы.

Тэарэтыкі першай “хвалі” даследаванняў (1970 – 1982 гг.) займаліся вывучэннем практычнай логікі. Яны зыходзілі з таго, што крытычнае мысленне з’яўляецца мысленнем, ядро якога складае логіка, рацыяналізм. Тэарэтычным абгрунтаваннем дадзенага накірунку даследчыкі лічылі традыцыі рацыяналізма, закладзеныя Сакратам. Як вядома, асаблівасцю рацыяналізма Сакрата з’яўляецца прызнанне галоўнай каштоўнасцю не ведаў, а працэсу пошуку гэтых ведаў, даследчага і лагічна абаснаванага. Амерыканскі псіхолаг К. Поппер перакананы, што “крытычнасць мыслення ляжыць ў аснове рацыяналізма Сакрата, які прадугледжвае

ўсведамленне абмежаванасці магчымасцей асобнага чалавека і яго розуму” [1]. Нам прадстаўляецца важным меркаванне К. Поппера, які лічыў, што ў аснове крытычнага мыслення ляжыць крытычная ўстаноўка, для якой характэрна гатоўнасць змяняць, правяраць, адхіляць. Крытычная ўстаноўка прымае некаторую схему чакання, але гатова мадыфіцыраваць, выпраўляць, адкідваць гэтыя чаканні [1].

Псіхолагі Р. Эніс і Э. Норыс правялі глыбокія даследаванні ў галіне крытычнага мыслення, якое яны вызначалі як суму навыкаў і ўменняў мысліць рацыянальна, кантраляваць сам працэс мыслення, а таксама як ўменне кіравацца законамі фармальнай логікі, выяўляць пры гэтым недахопы гэтых законаў.

Другі этап развіцця праблемы (1982 – 1990 гг.) характарызаваўся спробамі кампенсаваць аднабаковасць папярэднікаў. З’явілася вялікая колькасць канкрэтных праграм, рабіліся спробы абазначыць крытэрыі крытычнага мыслення. Але на гэтым этапе навуковым распрацоўкам стала ўласціва адсутнасць цэласнага падыходу. Крытычнае мысленне разглядалася як панацэя ад ўсіх цяжкасцей. Эмоцыі, інтуіцыя, уяўленне, логіка – усё гэта аб’ядноўвалася пад сцягам крытычнага мыслення. Пры гэтым быў утрачаны высокі ўзровень строгасці. Асобую значнасць набываюць думкі С. Брукфілда, які лічыў, што крытычнае мысленне – гэта пазітыўная і прадуктыўная дзейнасць, ядро актыўных адносін да жыцця, якое дазваляе быць упэўненым у здольнасці змяняць свет. Вынікам крытычнага мыслення можа быць прыняцце рашэнне, пункт погляду, прапанова, новы падыход да рашэння важнай праблемы. Акрамя гэтага, з дапамогай крытычнага мыслення могуць быць вырашаны не толькі старыя праблемы, але і пастаўлены новыя, важныя для далейшага развіцця [7].

На трэцім (сучасным) этапе развіцця праблемы крытычнага мыслення пераадольваюцца недахопы першых двух: строгасць без усебаковасці і ўсебаковасць без строгасці. Сучаснае разуменне крытычнага мыслення выводзіць яго за рамкі набору ўменняў і навыкаў у асобасную сферу з указаннем якасцей асобы, якая крытычна мысліць. В. Руджыера дае наступную характарыстыку людзям, якія мысляць крытычна: яны сумленныя перад сабой; задаюць пытанні; робяць свае высновы; прасочваюць сувязь з’яў; інтэлектуальна незалежныя [2].

Такім чынам, у айчынных і асабліва ў замежных даследаваннях апошніх дзесяцігоддзяў дастаткова шматаспектна разглядаецца праблема крытычнага мыслення. Азначэнні крытычнага мыслення характарызуюцца шматпланавасцю, паколькі зыходзяць з розных тэарэтычных і метадалагічных асноў. Кожны з аўтараў укладвае ў паняцце “крытычнае мысленне” свой сэнс.

Мы лічым аптымальным азначэнне крытычнага мыслення, дадзенае Д. Клуэстэрам у сваім артыкуле “Што такое крытычнае мысленне?” [3]. Ён прапанаваў пры азначэнні дадзенага паняцця адштурхнуцца ад тых відаў дзейнасці, якія “нельга назваць крытычным мысленнем”. На думку вучонага, “простае запамінанне не ёсць крытычнае мысленне. Другі від “некрытычнага” мыслення, без якога таксама не можа быць вучэбнага працэсу, звязаны з разуменнем складаных ідэй. Разуменне –

складаная мысленчая аперацыя, асабліва калі матэрыял не з лёгкіх. Але калі мы працуем над разуменнем чужой ідэі, наша асабістае мысленне на першым этапе пасіўнае: мы толькі ўспрымаем тое, што стварыў да нас хтосьці іншы. А крытычнае мысленне адбываецца, калі новыя, ужо зразумелыя ідэі, правяраюцца, ацэньваюцца, развіваюцца і прымяняюцца. Трэці від мыслення, якому не адпавядае азначэнне “крытычнае”, – гэта творчае, ці інтуітыўнае мысленне. Як правіла, такога роду мысленчыя працэсы застаюцца неўсвядомленымі [3].

Такім чынам, даследаванні ў вобласці крытычнага мыслення фарміраваліся і развіваліся ў рэжыме пераемнасці і дапаўнення. Кожнае з іх адкрывала новы ракурс праблемы. Азначэнні крытычнага мыслення характарызуюцца шматпланавасцю, паколькі зыходзяць з розных тэарэтычных і метадалагічных асноў. Кожны з аўтараў укладвае ў паняцце “крытычнае мысленне” сваё разуменне, якое залежыць ад таго, з якіх пазіцый якой навукі вядзецца даследаванне. Пры ўсёй разнастайнасці падыходаў да азначэння крытычнага мыслення можна ўбачыць у іх блізкі сэнс: яны прадугледжваюць псіхічную актыўнасць, якая павінна быць накіравана на вырашэнне канкрэтных кагнітыўных задач. Мы разглядаем крытычнае мысленне як мысленне самастойнае, рэфлексіўнае, ацэначнае, сацыяльнае, мэтанакіраванае, аргументаванае, адкрытае, якое развіваецца шляхам накладання новай інфармацыі на асабісты жыццёвы вопыт, прадугледжвае аналіз, ацэнку і праверку аб’ектаў мыслення з мэтай пошуку ісціны, аптымальных шляхоў рашэння праблем, удасканалення ўласнага мыслення.

Літаратура:

- 1 Бережнова, Е.В. Краевский, В.В. Основы учебно-исследовательской деятельности студентов: Учебник для студентов средних учебных заведений / Е. В. Бережнова, Е. В. Краевский. - Изд. 2-е / 3-е, стереотип. / 4-е, стереотип. - М.: Издательский центр «Академия», 2008. - 128 с.
- 2 Буйских, Т.М. Критическое мышление в преподавании общественных дисциплин: Методическое пособие для преподавателей вузов / Т.М. Буйских, Н.П. Задорожная. – Бишкек: ОФЦИР, 2003. – 190с.
- 3 Клустер, Д. Что такое критическое мышление? / Д. Клустер // Народная асвета. – № 3 . – 2004. – С. 81 - 83.
- 4 Краткий психологический справочник / под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – М.: Политиздат, 1985. – 430с.
- 5 Словарь иностранных слов и выражений. – М.: Русский язык, 1980.- 624с.
- 6 Философский словарь / под ред. И.Т. Фролова. – 5-е изд. – М.: Политиздат, 1987. – 590с.
- 7 Штейнберг, В.Э. Конструкторско-технологическая деятельность преподавателя в современных условиях: автореф....дис. канд. пед. наук:13.00.01 / В. Э. Штейнберг. - Уфа, 1998.- 19 с.